

houdt"; — niet, omdat zij niet willen beraadslagen, maar omdat zij niet in het openbaar zeer bepaalde praedicaten kunnen toekennen aan menschen, die ze h.i. niet verdienen, een grondslag onder de voeten van sommigen aanwijzende, dien zij onder die voeten niet zien liggen?

De broeders die ontslemd zijn vanwege de op het congres uitgebrachte critiek, vinden voor een deel de critiek niet „breed". Misschien hebben zij verzuimd, zich voor dezen keer een „breeden" klijk te gunnen op wat in andere landen gebeurt. Temeer is er reden voor matiging der ontevredenheid op de critiek, wijl het congres in een ondersje klaargemaakt is.

K. S.

Nieuwe Boeken over Indië.

I.

Boeken over Indië hebben altijd onze belangstelling.

Zoolang onze heugenis strekt hebben we over Indië gehoord; we hebben er allerlei van geleerd; we hebben menschen gesproken, die ons ervan vertelden; we hebben boeken gelezen, die ons er brachten en onze verbeelding er deden leven; we weten van een breede, rijk gezegende zendingsactie, van economische en ethische vraagstukken, van politieke en sociale problemen, van overweldigende Indische natuur en veelvormige Indische cultuur; we zijn geïnteresseerd bij oude Indiëtochten en moderne Indiëvluchten — en dat alles en nog veel meer heeft een levendige, gretige belangstelling in ons doen groeien, die tot elke nieuwe mededeeling en ieder nieuw boek over Indië onmiddellijk uitgaat.

Is opmerkelijk, maar intusschen een feit, dat het ons, Nederlanders, nooit verveelt over Indië en zijn menschen, over het Indische leven en zijn belangen, over de Indische cultuur en haar openbaringen te hooren en te lezen. Een nieuw boek, het moge gaan over het zendingswerk of over de regeringsbemoeiingen, over de geschiedenis of over het moderne leven; het moge grootsch zijn van opzet of eenvoudig, beschrijvend of verhalend, onbekende dingen brengend of al lang geweten situaties releverend — een nieuw boek over Indië is ons altijd welkom. En we schenken het ook altijd gaarne onze toegewijde lezersaandacht.

Verschillende van die nieuwe boeken over Indië zijn in den laatsten tijd verschenen en daarvan werden enkele ons toegezonden ter bespreking, die we, op grond van het bovenstaande, dan ook gaarne bij onze lezers introduceeren.

Onderling verschillen ze veel: de materie is trouwens eindeloos geschakeerd. Maar ze zijn alle boeken over Indië en het Indische leven en dat rechtvaardigt een samenbrengen van op zichzelf heterogene bestanddeelen in één verband.

Eerste boek dat aldus onze aandacht vraagt is een schetsenbundel, *Machten en Menschen* van M. A. M. Renes-Boldingh.

De titel is al aanstonds goed gekozen. Inderdaad vertellen de vier verhalen, die we hier aantreffen, van menschen en machten; menschen in hun strijden en zorgen, hun dagelijkse verhoudingen en buitengewone omstandigheden, en machten in hun invloed op denken en doen van Inlander en Europeaan. In de Indië-boeken is dat geenszins nieuwe stof; we kennen ze bij tientallen, de romans en schetsenverzamelingen, de studiewerken en verhandelingen over menschen en machten in Indië, maar, juist daarom mankte ik bovenstaande inleidende opmerkingen, die bekende materie interesseert ons altijd weer, van welken kant ze ook wordt gezien.

Hier is de instelling op deze stof heel eenvoudig. Mevr. Renes-Boldingh geeft een vijftal simpele vertellingen; maar ze schrijft vlót en goed-gestyleerd — dat vooral maakt die eenvoudige verhalen aantrekkelijk — met warmte en bezieling. Wat ze vertelt en beschrijft is van vlakbij gezien, is, althans in zijn wezen, zelf-doorleefde werkelijkheid en zelf-aanschouwd gebeuren en dan werkelijkheid en gebeuren, dat gesproken heeft tot haar ziel.

Daar wijst direct al het eerste verhaal (dat reeds in een tijdschrift werd gepubliceerd) over de begrafenis van een Inlandschen leerling van de opleidingsschool in de Batak-landen. De jongen, nauwelijks met vacantie in zijn dorpje, beneden aan het Toba-meer, teruggekeerd, is bij het zwemmen verdronken. En nu staan daar om zijn doodsbare Bataksche verwanten, die zoo ineens de macht van den dood aanschouwen en in hun kwalijk-overwonnen animistische bijgeloovigheid huiveren voor dat plotseling verschijnen, en de leeraren van de school, die de kracht van het leven in Christus daartegenover stellen, in een met warmte getuigen van wat die in de ziel van den jongen heeft gewrocht. Menschen en machten in hun ontmoeting op het Indische zendingsveld

— en om hen heen het décor van de tropische natuurheerlijkheid en in den geest de Schrijfster, die deze worsteling tusschen doodsdonkerheid en levenslicht in haar ziel heeft meegestreden.

Anders gericht, is dat ook het geval in het tweede verhaal, dat van „de droeve perikelen van Jeremias Porséa" vertelt. Hier gaat het om den strijd tusschen de vernieuwingsbegrippen en de adat: Jeremias, een vlotte Inlandsche jongen, houdt groote idealen op zijn westersche opleiding aan de Mulo en voelt de emancipatie als een bevrijding, maar opeens slaat de voorvaderlijke traditie aan al die verwachtingen den bodem in, als hij verplicht wordt te trouwen met de weduwe van zijn veel ouderen broer. In de reacties, die deze onverbiddelijke plicht bij den jongen teweegbrengen en die als zijn droeve perikelen geteekend worden, is er weer dat meeleven en van-nabij-gezien hebben van de Schrijfster in de botsing van menschen en machten, voor Westersche begrippen zóó, dat de lichte ironie, die in den titel besloten ligt, den juisten indruk weergeeft, maar voor den betrokkene metterdaad van beslissende beteekenis. En heel merkwaardig is het voor den lezer te zien, hoe aan zulke verhoudingen het christelijk beginsel, dat aan de schoolopleiding ten grondslag ligt, zich moet aanpassen.

Geheel in de aangegeven lijn ligt weer het derde verhaal, „Ompoe", dat den onnaspeurlijken invloed teekent van den bloeds-band, als de oude Bataksche vrouw door storm en nachtdonker gedreven wordt naar haar zieke kleinzoon in het internaat, die van haar gedroomd heeft. Hier krijgt de verhouding van menschen en machten wel de volle beteekenis van haar oostersche geheimzinnigheid en de Schrijfster, die kennelijk uit ervaring spreekt, ofschoon ze zich geheel op den achtergrond houdt en alleen maar vertelt, weet die beteekenis den lezer duidelijk te doen gevoelen.

Eindelijk zijn er de beide laatste verhalen, die insoverre bijeen behooren, dat ze ieder voor zich vertellen van het lijden der melancholischen, de uit de samenleving gebannen, die toch met alle vezels van hun bestaan aan die samenleving blijven gebonden. Het is de tragische ontmoeting van menschen en machten, die we hier zien en het meeleven van de Schrijfster doet die tragiek in haar volle zwaarte verstaan. Maar het is óók hier weer, dat de triomfeerende kracht van het evangelie over de macht van den dood wordt beleeden, in de vertroosting, die de oudere den jongeren lotgenoot brengt, dat God al de tranen om zulke levensvernietiging eens van de oogen afwischen zal.

Ik zei hierboven, dat ons de boeken over Indië nooit vervelen. Welnu, zeker doen dat niet bundels als deze, die ons de levende kiemkracht van het zendingswerk en den zegenrijken invloed van het Evangelie doen aanschouwen. Integendeel, in een welverzorgden vorm, als hier is gevonden, zijn en blijven ze onze hartelijke belangstelling vinden.

C. T.

Replik.

III.

Voor de derde maal geven wij Ds Steen het woord, en plaatsen wij zelf eenige noten ter opheldering.

Veroordeelde Christologie. III.

Nog een ander voorbeeld heeft Prof. W. in datzelfde artikel („Reformatie" no. 4 van 26 Oct. 1934). Prof. W. haalt van mij het citaat aan: „Maar is het nu geen groot verschil, dat Prof. W. deze pneuma niet bij de menselijke naturen rekent en Apoll. wel, zoodat dus bij Prof. W. Christus wel de complete menselijke natuur bezat en bij Ap. niet?"

„Nee, dat maakt geen verschil uit, want de pneuma naar de opvatting van Prof. W. en naar die van Ap. is in wezen gelijk, zoodat, behoort hij inderdaad tot de menselijke natuur (Ap.), ook hij bij Prof. W. er toe moet behooren. En dan mag Prof. W. hem er toe rekenen of niet — dat maakt geen verschil. Het zijn hangt niet af van Prof. W.'s indeeling."

En dan gaat hij door: „Ik zou willen vragen of ik diezelfde redeneermethode eens verder mag toepassen. Ik geef dan een voorbeeld in het kader van Ds Steen's logica. Ik wil bewijzen, dat de Roomschen over het beeld Gods in de menschen precies gelijk denken als de Gereformeerden en ga dan à la Ds Steen als volgt te werk:

Maar maakt het nu geen groot verschil, dat de Roomschen dit beeld Gods niet rekenen tot de menselijke natuur en de Gereformeerden wel, zoodat dus bij de Roomschen de mensch na den val nog wel complete mensch was en bij de Gereformeerden niet?

Nee, dat maakt geen verschil uit, want het beeld Gods naar de opvatting van de Roomschen en naar die van de Gereformeerden is in wezen gelijk, zoodat, behoort het inderdaad niet tot de menselijke natuur (de Roomschen), het er ook bij de Gereformeerden niet toe moet behooren. En dan mag een Gereformeerde dat beeld Gods er toe rekenen of niet — dat maakt

geen verschil. Het zijn hangt niet af van een Gereformeerde confessie.

Conclusie: de Roomschen en de Gereformeerden denken over het beeld Gods gelijk.

Ds Steen houde mij ten goede, dat ik op een dergelijke bewijzvoering toch werkelijk niet in kan gaan".

Tot zoover Prof. W. We hebben met opzet dit ganache gedeelte overgeschreven. Want zoo ergens, dan blijkt hier wel hoe weinig scherp Prof. W. gedacht heeft. Of neen. De goede Homerus slaapt wel eens; welnu toen Prof. W. dit heeft geschreven, moet hij wel half ingedommeld zijn geweest. Ik wil althans niet aannemen, dat een bekende Hoogleraar zoo weinig scherp denkt en onlogisch redeneert A).

Het spijt me zeer, dat ik het zeggen moet. En ik hoop niet, dat ik Prof. W. pijn doe B). Maar het gaat om de waarheid. En dan moet helaas geconstateerd, dat hier Prof. W. oppervlakkig er over heen gaat. Dan mag het voor den oppervlakkigen lezer den schijn hebben of het gelijk is aan de zijde van Prof. W., die dieper blik en nadenkt ziet, dat Prof. W. niet juist onderscheidt en niet logisch oordeelt.

Ik moet dat bewijzen C).

Waarover ging het in het betoog van Ds Steen?

Niet om de vraag of de pneuma bij spr. en bij Prof. W. gelijk was. Neen, daar ging Ds Steen van uit. Dat had hij in het voorgaande aangetoond.

In het betoog van Ds Steen was dit gegeven:

a. bij Ap. en bij Prof. W. is pneuma gelijk (in wezen);
b. zoolwel Ap. als Prof. W. onderscheiden in den mensch behalve die pneuma ook nog de psychesoma;
c. De psyche-soma bij Ap. en bij Prof. W. is in wezen gelijk.

Nu noemt echter Prof. W. reeds de psyche-soma menselijke natuur, terwijl Ap. zegt: neen ook de pneuma behoort tot de menselijke natuur.

Leert daardoor Prof. W. wezenlijk iets anders dan Ap.? vraagt Ds Steen. Welneen, is zijn antwoord, ze leeren beide hetzelfde; hier is alleen verschil van indeeling, woordverschil.

Wat doet nu Prof. W. in zijn voorbeeld?

Hij keert de zaak precies om.

Ik wil bewijzen, zegt hij, dat de Roomschen over het beeld Gods in de menschen precies gelijk denken als de Gereformeerden D).

Pardon Professor! Ds Steen wil niet bewijzen, dat U over de pneuma denkt als Ap., maar Ds Steen ging daarvan uit.

En daarmee valt Uw heele redeneering!

Ik kan echter niet nalaten om toch even op die redeneering van Prof. W. in te gaan.

Ik heb, meen ik, aangetoond, dat dit voorbeeld heelmaal niet op gaat E).

Maar nu afgedacht van het doel, waarvoor Prof. W. dit wil gebruiken, wil ik er enkele woorden aan wijden. Omdat Prof. W. zich zelf hier zoo erg tegensprekt, waardoor inderdaad wat hij hier zegt, door hem zelf bij kalme beschouwing ook als dwaasheid moet worden gezien. Prof. W. zegt: Ik wil bewijzen, dat de Roomschen over het beeld Gods gelijk denken als de Gereformeerden. En dan zegt Prof. W. in zijn betoog: Neen, dat maakt geen verschil, want het beeld Gods naar de opvatting van de Roomschen en naar die van de Gereformeerden, is in wezen gelijk....

Maar dat wilde U immers bewijzen Professor! Hoe kan U er dan in Uw bewijs al van uitgaan? F).

Ds Steen wilde niet bewijzen, dat de pneuma gelijk was. Daarvan ging hij uit. Daaraan had hij al verschillende bladzijden in zijn artikel gewijd G).

Ik hoop, dat de redeneering van Ds Steen thans duidelijk is geworden. Ik wil echter — om alle misverstand te voorkomen, het nog eens in een voorbeeld aantonen. Er zijn twee broers A. en B. B. heeft van zijn ouderen broer A. een pak kleeren overgekregen behalve het vest. Hij draagt dus jas en broek van A. In een tweede gezin gebeurt hetzelfde. Daar draagt H. jas en broek van X. Nu bestond het pak van A. en van X. uit gelijke stukken, n.l. jas, vest en broek.

De ouders van B. zeggen: onze jongen draagt een deel van het pak van zijn oudsten broer.

Onze jongen, zeggen de ouders van H., vol trots, draagt het complete pak. Want wij rekenen het vest niet tot het pak. En dus draagt onze jongen meer dan jullie jongen. Want onze jongen kan het complete pak van zijn broer dragen en jullie jongen niet.

Wat dwaasheid roept een buitenstaander, ze dragen toch beide maar een deel van het pak! Als het vest bij A. er bij komt, dan ook bij X. Dat hangt niet van jullie „rekenen tot", jullie indeeling af H).

Of zonder beelddraak: is de menselijke natuur in Christus bij Apoll. niet compleet, dan ook niet bij Prof. Waterink.

Vervolgens meent Prof. W. te moeten constateeren, dat Ds Steen weinig van de worstelingen kent, die op dit terrein zijn uitgestreden, bijzonder in de nieuwere psychologie.

Nu zullen de lezers verstaan, dat ik daar niet op inga. Ik kan niet best opsommen wat Ds Steen gelezen heeft en wat niet. Alleen wil ik een paar dingen opmerken:

a. Ds Steen sprak in zijn artikel niet over de problemen, die in de nieuwere psychologie ter sprake komen. Het ging in het art. van Ds Steen over een vergelijking tusschen Apoll. opvatting en die van Prof. W. Trouwens Prof. W. zal in de nieuwere psychologie gansch andere probleemstellingen vinden. Ook wanneer daar gesproken wordt van pneuma, psyche en soma, spreekt men er gemeenlijk in gansch ander verband over, dan Prof. W. hier doet. (Men vergelijke maar eens de overzichten van Müller-Freienfels, of van H. Henning; of een van de nieuwste werken, b.v. het reeds geciteerde verleden jaar verschenen boek van Noltenius; of de nieuwste eenige maanden geleden geheel omgewerkte 5e druk van Messers Psychologie. Zelfs wanneer theologen dezelfde termen gebruiken, bedoelen ze vaak nog heel iets anders dan Prof. W. Vergelijk b.v. het reeds in de „Neue Kirchl. Zeitschrift", XX Jahrg. 1909 verschenen art. van La Roche over Biologische Psychologie enz.) I).

b. In de heeft deze zaak, waar de argum e. Prof. W. zoo is 't ook zuiver wille die ik mar van zijn we nu — ik h schap. Niem zegt, dat d tweeën wor van Prof. H dat hij onb zijn of wor d. Prof. belang stel geven wam heeft, voor den wezen Kuyper en vinden ook te hooren!!

Wat Prof. „Prof. Wat lichaam — geest.

Welke gr dat voorzoo Gereform ring en vel Het spijt met een ha

Hij zegt: of ik gelijk lijk; „Ik ze verschillend doen, wij, en die begr de conclus naris wel t zijde bedoo Ziezoo, d Och het zich in goe een „Sellen Immers rees schuwde Pi risme, terw October 1933 Maar Pro ongenoemde Ds Steen ontvangen!

A) Een e Zie hierbij B) Het e lijk is, dat die welke t gespaard, n maar denki C) Natuu D) Ds St aen volkom wezen van in de me doelde de v de mensche een afzonde zeer duidi citaat. De k het pneumu duidelijk Wat in de in de twee methode „in het zor

Ds Stee de, waarbij redeneert:

I. „Pneum linaris en zelfde.

II. A. zeg hoort bij m tuur, bij W. ma" daar r

III. Maak schil?

IV. Neen, er bij Apoll dan ook bij „zijn" hang de indeeling

V. Conclusi denken gel Apollinariet

Ik hoop, Ds Steen, vlakkige le aanvaarden E) Ds St F) Neen, dat ik h onder (D).

G) Natuu begrepen. M Amice!

H) Bewor Ds Steen n jaars-stude „petitio pr is? Omdat een vasten

an een Gerefor-
ormeerden den-
p een dergelijke
in gaan".
zet dit gansche
ens, dan blijkt
dacht heeft. Of
ns; welnu toen
ij wel half in-
niet aannemen,
g scherp denkt

oet. En ik hoop
r het gaat om
onstateerd, dat
gaat. Dan mag
schijn hebben
W., die dieper
et juist onder-

W. is in wezen

le psyche-soma
neen ook de
atuur.
ds anders dan
antwoord, ze
erschild van in-
eld?

schien over het
ijk denken als

ewijzen, dat U
Ds Steen ging

even op die

oorbeeld heele

rvoor Prof. W.
en aan wijden.

tegensprekt,
door hem zelf

d moet worden
de Roomschen
e Gereformeer-

og: Neen, dat
s naar de op-
van de Gere-

essor! Hoe kan
F).

pneuma gelijk
ad hij al ver-
ld G).

s Steen thans
om alle mis-
een voorbeeld

B. heeft van
overgekregen
broek van A.

Daar draagt
pak van A. en
at en broek.

draagt een deel

ol trots, draagt
t vest niet tot
eer dan jullie

ter, ze dragen
Als het vest
angt niet van
E).

ijke natuur in
niet bij Prof.

constateeren,
gen kent, die
u de nieuwere

daar niet op
Ds Steen ge-
a paar dingen

over de pro-
le ter sprake
een over een
die van Prof.

psychologie
Ook wanneer
che en soma,
verband over,
maar eens de

H. Henning;
eds geciteerde
tenius; of de
d omgewerkte

vanneer theo-
ze vaak nog
o.v. het reeds
urg. 1909 ver-
e Psychologie

a. In de tweede plaats zou ik willen vragen: Wat heeft deze reeks opmerkingen van Prof. W. nu met de zaak, waarom het gaat, te maken. Laat Prof. W. op de argumenten van Ds Steen ingaan! J).

c. Prof. W. eindigt deze opmerkingen met deze alinea: zoo is 't ook verklaarbaar, dat Ds Steen spreekt van een zuiver willekeurige scheiding in de menselijke natuur die ik maak. Ds Steen zou dat doen mee op grond van zijn weinige kennis der nieuwere psychologie. Welnu — ik ben dan toch nog niet in zoo kwaad gezelschap. Niemand minder dan Prof. Hoekstra van Kampen zegt, dat door Prof. W. de ziel van den mensch in tweeën wordt geknipt. („G.T.T.", bl. 242, Oct. 1932). En van Prof. Hoekstra zal toch Prof. W. wel niet beweren: dat hij onbekend is met worstelingen, die op dit gebied zijn of worden uitgedrukt! K).

d. Prof. W. zou mij, en allen, die in deze dingen belang stellen, een groot genoegen doen, door aan te geven waar deze onderscheiding, zooals Prof. W. die heeft, voorkomt bij Kuiper en Geesink! Ik zal bescheiden wezen en vraag alleen maar bewijspplaatsen uit Kuiper en Geesink; hoewel ik zeer interessant zou vinden ook uit psychologische werken bewijspplaatsen te hooren! L).

Wat Prof. Hoekstra zegt, moge Prof. W. waarschuwen: „Prof. Waterink wil dus inplaats van de scheiding lichaam — ziel of geest, de scheiding lichaam en ziel — geest.

Welke gronden voert hij aan voor dit zijn gevoelen, dat voorzover mij bekend, door niemand onder de Gereformeerden is verkondigd? (Spatieëring en vet gedrukt van mij, S.) M).

Het spijt mij zeer om Prof. W., dat hij zijn artikel met een hatelijkheid besluit.

Hij zegt: ik zal nu toch de vragen gaan behandelen of ik gelijk leer als Apollinaris. En dan zegt hij letterlijk: „Ik zal dat doen ondanks het feit, dat mij van verschillende zijden het verzoek bereikte, dat niet te doen, wij, zooals men zeide, ieder, die Apoll. begreep en die begrepen had, wat ik bedoelde, onmiddellijk tot de conclusie moest komen, dat de ketterij van Apollinaris wel heel iets anders was dan hetgeen van deze zijde bedoeld werd".

Ziezoo, daar kan Ds Steen het mee doen.

Och het hindert Ds Steen niet. Want deze bevindt zich in goed gezelschap. Deze „Hieb" naar Ds Steen is een „Seitenhieb" naar Prof. Honig en Prof. Hoekstra N). Immers reeds op de predikantenconferentie in 1930 waar schuwde Prof. Honig publiek Prof. W. voor Apollinarisme, terwijl Prof. Hoekstra dit deed in „G.T.T." van October 1932 O).

Maar Prof. W. moest er te hoog voor staan zich achter ongenoemde schrijvers te verschuilen P).

Ds Steen heeft ook zeer vele bewijzen van instemming ontvangen! H. S.

A) Een conclusie, vóór het bewijs nog werd geleverd. Zie hierbij sub D.

B) Het enige wat me pijn doet is, dat het moge-lijk is, dat iemand er een betoogtrant op na houdt, als die welke hier volgt. Gaarne had ik Ds Steen deze regels gespaard, maar hij heeft ze zelf geschreven; we zullen maar denken, dat het een vergissing is.

C) Natuurlijk!

D) Ds Steen vergist zich hier en in de volgende zinnen volkomen. Door mij werd gesproken niet over het wezen van het beeld Gods, maar over „het beeld Gods in de menschen", en het is duidelijk, dat ik bedoelde de vraag op te werpen: „of het beeld Gods bij de menselijke natuur behoort, dan wel of het als een afzonderlijke gave daaraan is toegevoegd". Dit is zeer duidelijk in het door Ds S. volledig afgedrukte citaat. De kwestie staat precies gelijk bij het geval van het pneuma en bij dat van het beeld Gods. Ter verduidelijking zal ik het naast elkaar laten drukken. Wat in de eerste kolom staat betoogde Ds Steen. Wat in de tweede staat, betoogde ik, om de redeneer-methode van Ds S. duidelijk te belichten; wil men „in het zonnetje te zetten".

Ds Steen's methode, waarbij hij als volgt redeneert:

I. „Pneuma" is bij Apollinaris en Waterink hetzelfde.

II. A. zegt „pneuma" behoort bij menselijke natuur, bij W. behoort „pneuma" daar niet bij.

III. Maakt dat geen verschil?

IV. Neen, want als het er bij Apollinaris bij hoort, dan ook bij Waterink; het „zijn" hangt niet af van de indeeling van Waterink.

V. Conclusie: Ap. en W. denken gelijk en W. is Apollinarist.

Ik hoop, dat het nu duidelijk is. Het spijt me voor Ds Steen, dat hij meende, dat het alleen oppervlakkige lezers waren, die mijn argumenten konden aanvaarden. Meent hij dat nu nog?

E) Ds Steen meent verkeerd.

F) Neen, dat wilde ik niet bewijzen — het spijt me, dat ik het nog eens zeggen moet. Zie overigens onder (D).

G) Natuurlijk — geloof me, dat had ik heusch wel begrepen. Maar later beter lezen wat een ander schrijft, Amice!

H) Bewonderenswaardige logica! Zóó een beeld! Voelt Ds Steen niet de fout, die toch eigenlijk een tweede-jaars-student niet meer maken mag, die van het z.g. „petitio principii"? Weet ge waarom dit beeld zoo fout is? Omdat a priori vast staat, dat het begrip „pak" een vasten inhoud heeft! Ja — dat is 't em nu precies!

Dat heeft het begrip „menselijke natuur" niet! En over dat punt loopt juist ons verschil. „Bewijzen met beelden" is onmogelijk. „Verduidelijken met beelden" kan — mits het beeld zuiver is. En daaraan ontbreekt hier 100 %.

I) Men spreekt er gemeenlijk in gansche ander verband over. Ja, „de wetenschap" onzer dagen heeft „gemeenlijk" geen probleemstelling op gereformeerden grondslag. „Gemeenlijk anders" dus... toch óók zoo! En daar gaat 't nu juist om.

J) Wat er mee te maken? Alles! Op argumenten ingaan! — Kolommen lang!

K) Het is m.i. niet juist op deze wijze een ander in het debat te betrekken. En dat te meer niet, omdat ik dien ander uitvoerig antwoordde, vóór Ds S. zijn artikel in „Ger. Theol. Tijdschr." en vóór hij deze repliek schreef. Ik ga Prof. Hs. meening niet in dit debat betrekken.

L) Ds Steen houde mij ten goede, dat ik deze vraag om „bewijspplaatsen" „uit Kuiper en Geesink" of dwaas, of incorrect vind;

of dwaas: in de wetenschap geeft men geen „bewijspplaatsen" „uit" een anderen meneer, of een boek van een anderen meneer. Hoogstens beteekent een citaat: „kijk, die dacht er ook zoo over";

of incorrect: Ds S. kan weten, dat Dr K. nooit opzettelijk over de psychologie heeft geschreven; dat Ds G. dat wel deed; dat er bij Dr K. desondanks plaatsen te over zijn, die wijzen op een poging een solutie te vinden in een richting, waarin ook wij zoeken, terwijl ik meermalen en in mijn „Oorspr. en wezen der ziel" en elders citaten van Geesink gaf, waarvan ieder zal moeten zeggen, dat de richting waarin G. zag, dezelfde is, als die waarin wij zien. Dit weet Ds S. toch? Waarom dan deze vraag? Of alleen maar voor de gelegenheid?

M) Zie hierover sub K en sub L.

N) Ds Steen moest voorzigtiger zijn met zijn woorden. Waaraan ontleent hij het recht mij te beschuldigen van een stiekumen zijdelingschen uitval („Seitenhieb") naar mijn oud-leermeesters, mijn collega's en vrienden Honig en Hoekstra? Dit is toch wel polemiek op zijn smalst, mijn broeder! Gij maakt U hier oordeelaar over mijn bedoelingen, dus over mijn hart! Terwijl gij toch weten kunt, dat ik mij nooit schaam voor mijn meening, en eerlijk en open heb gediscussieerd. Waarom zulk een persoonlijke noot in het debat gebracht? En dat nog wel ten opzichte van anderen, die buiten onze discussie staan! Dat moet U nooit weer doen!

O) 1930, 1932. Noteert Ds Steen ook nog jaartallen nadien? Als hij dan eens wil nagaan, uitspraken van voor Ds Steen „deskundigen" in later jaren, toen allerlei misverstanden waren opgeheven? Overigens verwijs ik naar noten K, L en M.

P) Verschuilen? Kom nou! Ds Steen „verschuilt" zich toch ook niet in den onmiddellijk volgende zin?

J. W.

OPVOEDING EN ONDERWIS

Godsdienstige Ontwikkeling en Godsdienstige Opvoeding volgens de Individual-Psychologische School.

VIII. (Slot.)

Ook hier komt Adlers uitgangspunt weer duidelijk naar voren. Hij geeft daarvan een consequente uitwerking; er is geen deel of het staat er logisch mee in verband; het vloeit er vaak rechtsreeks uit voort; het geeft gelegenheid voor heel wat feiten een verklaring te geven.

Adler zegt: de Ind.ps. staat of valt met de bewering dat ook de gevoelens, „wie jede andere seelische Bewegung", en ei heit ich mit jeder a deren seelischen Bewegung nach einem einheitlichen Ziele gerichtet sind", en hij gaat dan verder: „Of ik het doel nu meer intuïtief God noem of dat ik uitsluitend langs wetenschappelijken weg naar het ideaal „de volkomenheid der menschheid" streef, mijn gevoelens zullen altijd door mijn einddoel bepaald zijn."

Het gaat de Ind.ps. niet om de uitbeelding van die gevoelens in woorden, maar om het resultaat, om de vruchten ervan, die in de daden uitkomen.

En dat moeten dan natuurlijk zijn vruchten voor de gemeenschap.

Over deze redeneering ware verder te discussiëren, als wij met zijn uitgangspunt konden instemmen.

Eerder zijn onze bezwaren daartegen reeds uiteengezet. Hier merken wij nog op:

Uitgangspunt van Adler is de verbondenheid van den mensch aan de aarde; en die mensch moet dan allereerst gezien in zijn levensbetrekkingen.

Ons uitgangspunt is: De verhouding tusschen Schepper en schepsel. (Niet zooals wel gezegd wordt b.v. door Kohnstamm, de verhouding tusschen schepsel en Schepper; deze spreekt in zijn „Persoonlijkheid in Wording" steeds van de ik-GIJ verhouding; dit is voor ons niet de eerste verhouding, want ook deze is onbestaanbaar zonder een God, die zich openbaart, en Die in Zijn openbaring zegt hoe Hij wil, dat het schepsel zich jegens Hem gedragen zal). Waar Adler zijn uitgangspunt neemt in de gemeenschap en het gemeenschapsgevoel, en op empiristisch standpunt staat, is het eigenlijk onmogelijk met hem te spreken over den godsdienst, omdat hij krachtens zijn uitgangspunt, niet weten wil van een OPENBARINGSBEGRIJ. Zonder Openbaring is elke godsdienst ondenkbaar.

Adler heeft dan ook eigenlijk geen godsdienst. Wij kunnen daarom slechts handelen over de HOUDING, die Adler aanneemt tegenover den godsdienst. Die houding is over het algemeen welwillend, soms heel vriendelijk, maar dan gaat het over het beeld van den godsdienst, dat Adler zich zelf heeft gevormd. Daarover wij Adler praten, en vriendelijk tegen zijn; soms doet hij zelfs heel nederig bijv. als hij zegt: Wat de Bijbel op imposante wijze uildrukt, doet de Ind.ps. slechts op bescheiden-wetenschappelijke wijze.

Maar als hij in zijn systeem uiteenzetten gaat hoe bevrijding en verlossing eigenlijk geschieden moet, blijkt van die nederigheid niet veel meer. Hij laat dan duidelijk uitkomen, dat het naar zijn methode veel gemakkelijker gaat. Wat hij eigenlijk vergelijkt is de METHODE van de Ind.ps. en de METHODE van den godsdienst!

En dan is die methode van den godsdienst wel bruikbaar, (tenminste van dien godsdienst, dien Adler zich denkt) maar die van de Ind.ps. is veel beter. Het komt slechts aan op „common sense" en vooral een ander niet berispen, geen schuldgevoelens opwekken, met takt te werk gaan, en zoo kan een mensch weer opgenomen in de gemeenschap en weer gelukkig worden.

De noodzakelijkheid van den godsdienst is op zijn standpunt absoluut niet te handhaven. In zoverre kan godsdienst geen kwaad als hij meewerkt aan de bevrijding, aan de weer inschakeling in de gemeenschap; maar ook hierin overtreft de Ind.ps. den godsdienst door haar rationaliteit. Maar wanneer de godsdienst krachtens de openbaring begint voor die openbaring gehoorzaamheid te vragen, verzet Adler zich sterk. Zulk een godsdienst leidt volgens hem van kwaad tot erger. Adler mist dan ook totaal in zijn godsbegrip, in zijn zondebeschouwing enz. de grondslag van het Woord Gods.

Een godsbegrip heeft hij eigenlijk niet; God is voor hem „de concretiseering van de idee der volmaaktheid", en kan daarom in één adem genoemd met andere groote ideeën der menschheid. Hij zegt ook wel God is de „Schepper en Bestuurder", maar in heel zijn uitwerking blijkt wel, dat dit slechts frasen zijn. Adler spreekt ook van God als het „hoogste doel".

Hier vragen wij met Jahn: wat is God toch eigenlijk voor Adler, doel of idee?

De god, die Adler heeft is die van zijn eigen maaksel (eerste gebod).

Principiël onderscheid tusschen religio vera en religio falsa is bij hem natuurlijk geheel onmogelijk.

Van de bijbelsche begrippen zonde, schuld, berouw, genade wil Adler niets weten. Hij maakt zich al kwaad als hij meent dat Künkel die woorden in bepaalde beteekenis gebruiken wil, en zegt dan: Künkel insinueert. Hij maakt Künkel belachelijk als deze de karaktercrisis bekeering noemt (van uit het standpunt van den mensch) genade — van Gods kant bezien — en een wonder (bezien van uit het standpunt der psychologie).

Bij Adler is alles wat hier geschiedt te begrijpen. Men behoeft daarom niet te spreken van wonderen.

Men mag het noemen „conflict" als iemand „an den sozialen Notwendigkeit unseres Lebens scheitert", men mag zeggen „crisis" als iemand „den Umwandlungsprozess vollzieht" en „Gnade" als iemand „den neuen Weg findet", maar dit zijn slechts woorden; en duiden slechts aan, maar hebben geen vasten inhoud, en tenminste moet hieruit vergehouden worden de „UNTERTANS-MORAL".

Zonde, naar onze opvatting, bestaat niet; dat hangt allereerst samen met zijn beschouwing over het wezen van den mensch, die wordt geboren in zedelijk opzicht als tabula rasa, goed noch kwaad. Hij denkt zich dit dus pelagiaans. De mensch heeft gemeenschapsgevoel en scheppende kracht, maar meer niet. Komt zulk een wezen later door en in zijn ontwikkeling tot fouten, dan is dat niet zijn schuld, maar die van de gemeenschap, en eigenlijk kan het ook die gemeenschap weer niet ten volle aangerekend worden. Zonde is dwaling.

Van zonde in den christelijken zin van het woord kan hier trouwens geen sprake zijn, want bij de Ind.ps. staat de mensch niet onder het gericht Gods, maar slechts in relatie tot de gemeenschap. Die gemeenschap is rechter, en die straf ook, maar nooit uit vergelding, daartoe heeft ze geen recht, maar enkel om het individu weer te brengen tot inschakeling in de gemeenschap. De straf heeft dus slechts paedagogische beteekenis.

Een mensch die dwaalt brengen tot berouw over zijn dwaling is zeer verkeerd. Dit verergert het minderwaardigheidsgevoel slechts.

Zijn ondiepe opvatting over de zonde, zijn negeering eigenlijk van de zonde, leidt er toe, dat hij een oppervlakkige verklaring geeft van de menselijke gebreken.

De Ind.ps. verwijt het den christelijken opvoeders steeds, dat zij altijd moraliseeren, en dat dit een negatief resultaat heeft. Maar de Ind.ps. moraliseert evenzeer, ze doet het alleen wat oppervlakkiger. Een mensch die zondigt is Ich-gebonden; wanneer een mensch daarvan maar wordt verlost is hij goed. Die Ich-Gebondenheit is een tekort aan verrichtingen voor de gemeenschap, en